

Výchovné poradenství

V. Martin, L. Krejčová a kolektiv



2., přepracované vydání



Wolters Kluwer
Česká republika

Výchovné poradenství

Výchovné poradenství

V. Martin, L. Krejčová a kolektiv

2., přepracované vydání



Wolters Kluwer
Česká republika

Vzor citace: MERTIN, V., L. KREJČOVÁ, eds. *Výchovné poradenství*. 2., přepracované vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013. 364 s.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Martin, Václav

Výchovné poradenství / V. Martin, L. Krejčová a kolektiv. – 2., přeprac. vyd. – Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013. – 364 s.

ISBN 978-80-7478-356-2

37.048

– výchovné poradenství

– kolektivní monografie

– příručky

37 – Výchova a vzdělávání [22]

Na zpracování publikace se podíleli:

PhDr. David Čáp

díl 4 – kap. 9, 10, 16

díl 6 – kap. 1, 2, 3, 4, 5

PhDr. Lenka Krejčová, Ph.D.

díl 2 – kap. 3, 4

díl 3 – kap. 2, 3, 4

díl 4 – kap. 2, 4, 8, 13, 14, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24

díl 5 – kap. 4

díl 6 – kap. 6

díl 7

PhDr. Václav Martin

díl 2 – kap. 1, 2, 7, 8, 9, 13, 14

díl 3 – kap. 1

díl 4 – kap. 1, 3, 5, 6, 7, 11, 12, 15, 20

Mgr. Martina Pekárková

díl 1

PhDr. Iva Štětovská, Ph.D.

díl 2 – kap. 5, 6, 10, 11, 12

díl 3 – kap. 5, 6, 7

díl 4 – kap. 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31

díl 5 – kap. 2, 3, 5

© Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013

ISBN 978-80-7478-356-2 (váz. / brož.)

ISBN 978-80-7478-357-9 (pdf)

ISBN 978-80-7478-358-6 (mobi)

Tato kniha vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P07 Psychosociální aspekty kvality lidského života, podprogram Psychologické a sociální aspekty utváření životních drah, životních stylů a kvality života – determinanty a perspektivy.

OBSAH

Předmluva.....	9
Předmluva k druhému přepracovanému vydání publikace.....	11
O autorech.....	12
Seznam použitých zkratk	14
Soupis právních předpisů v platném znění.....	16

Díl 1

Legislativa.....	19
Kapitola 1 Základní právní rámec poradenských služeb ve školství ...	19
Kapitola 2 Poskytování poradenských služeb	25
Kapitola 3 Speciální vzdělávání a vzdělávání žáků mimořádně nadaných.....	31
Kapitola 4 Školská legislativa	39
Kapitola 5 Právní předpisy mimo oblast školské legislativy	45

Díl 2

Výchovné poradenství jako odborná oblast.....	54
Kapitola 1 Historie poradenských služeb ve světě a u nás.....	54
Kapitola 2 Kvalifikační předpoklady výchovného poradce a dalších odborníků	57
Kapitola 3 Standardy kurzů pro výchovné poradce, možnosti dalšího vzdělávání v souvislosti s aktivitami výchovného poradce	60
Kapitola 4 Status výchovného poradce v systému školy	63
Kapitola 5 Kontroverze rolí (učitel, výchovný poradce, kolega).....	66
Kapitola 6 Výchovný poradce jako facilitátor komunikace s dalšími odborníky	69
Kapitola 7 Konzultační model v poradenství	73
Kapitola 8 Etické zásady práce výchovného poradce	76

Kapitola 9	Informovaný souhlas při poradenství u dětí	81
Kapitola 10	Psychohygiena – burnout	83
Kapitola 11	Psychohygiena učitele a výchovného poradce	86
Kapitola 12	Problematika profesní zátěže výchovného poradce	92
Kapitola 13	Aktuální problémy pedagogicko-psychologického poradenství	99
Kapitola 14	Pozitivní psychologie	103
Kapitola 15	Literatura pro inspiraci	105

Díl 3

Výchovný poradce a jeho kolegové (učitelé, vedení školy, metodici prevence)		107
Kapitola 1	Kvalitní učitel	107
Kapitola 2	Zapojení dalších učitelů při poradenství žákům a studentům	112
Kapitola 3	Informování o činnosti výchovného poradce ve škole	117
Kapitola 4	Organizace dalšího vzdělávání učitelů školy	119
Kapitola 5	Individuální a skupinové supervize učitelů	123
Kapitola 6	Význam práce výchovného poradce pro duševní hygienu kolegů ve škole	128
Kapitola 7	Reálná i nereálná očekávání od výchovného poradce	130
Kapitola 8	Literatura pro inspiraci	133

Díl 4

Výchovný poradce a žáci, resp. třídy ve škole	135
Kapitola 1 Diagnostika v činnosti výchovného poradce	136
Kapitola 2 Diagnostika školní třídy	142
Kapitola 3 Diagnostika rodiny	148
Kapitola 4 Organizování přípravných kurzů pro předškoláky	153
Kapitola 5 Vstup dítěte do prvního ročníku základní školy – školní zralost	157
Kapitola 6 Vzdělávací problémy – specifické poruchy učení	161
Kapitola 7 Lehká mentální retardace	165
Kapitola 8 Výchovné problémy – specifické poruchy chování	171
Kapitola 9 Nesocializovaná a socializovaná porucha chování	181
Kapitola 10 Povinná školní docházka u cizinců	183

Kapitola 11	Poruchy autistického spektra	185
Kapitola 12	Intervence v činnosti výchovného poradce	188
Kapitola 13	Záškoláctví	191
Kapitola 14	Kariérové poradenství	198
Kapitola 15	Vytvoření a provádění individuálního vzdělávacího plánu	202
Kapitola 16	Individuální výchovný plán	205
Kapitola 17	Vstup žáka do víceletého gymnázia	210
Kapitola 18	Přestup žáka do střední školy	214
Kapitola 19	Příprava na terciární vzdělávání	219
Kapitola 20	Management třídy	222
Kapitola 21	Klima školy a třídy	227
Kapitola 22	Práce s kolektivem třídy	231
Kapitola 23	Seznamovací kurzy	235
Kapitola 24	Učit se učit	239
Kapitola 25	Relaxační techniky	245
Kapitola 26	Řešení konfliktů	250
Kapitola 27	Dlouhodobé onemocnění dítěte	255
Kapitola 28	Deprese	258
Kapitola 29	Vyrovňování se smrtí	262
Kapitola 30	Poruchy příjmu potravy	265
Kapitola 31	Limity, které není třeba překračovat	269
Kapitola 32	Literatura pro inspiraci	272

Díl 5

Výchovný poradce a rodiče, rodiny žáků	277	
Kapitola 1	Vedení poradenského rozhovoru	277
Kapitola 2	Komunikace výchovného poradce s rodiči	281
Kapitola 3	Řešení výchovných problémů s rodiči žáků	284
Kapitola 4	Poradenství rodičům v souvislosti se vzděláváním jejich dětí	288
Kapitola 5	Spolupráce rodiny a školy	292
Kapitola 6	Literatura pro inspiraci	297

Díl 6

Výchovný poradce a spolupracující organizace	298
Kapitola 1 Pedagogicko-psychologické poradny	298
Kapitola 2 Střediska výchovné péče	300
Kapitola 3 Speciálně pedagogická centra	303
Kapitola 4 Orgán sociálně-právní ochrany dítěte.	304
Kapitola 5 Policie ČR	306
Kapitola 6 Nestátní neziskové organizace.	307
Kapitola 7 Literatura pro inspiraci	311

Díl 7

Dokumentace	312
Kapitola 1 Plán činnosti výchovného poradce	312
Kapitola 2 Evidence činnosti výchovného poradce.	316
Kapitola 3 Individuální vzdělávací plány	321

Přílohy

Individuální pohovor (se žákem, zákonným zástupcem, učitelem).	326
Průběžná individuální práce.	328
Záznam o práci se třídou.	330
Autoevaluace práce výchovného poradce	332
Etický kodex výchovných poradců	337
Adresář středisek výchovné péče.	339
Adresář pedagogicko-psychologických poraden	341
Adresář speciálně pedagogických center	349
Různorodé kontakty a tipy	357

Rejstřík	360
-----------------------	-----

PŘEDMLUVA

Není v silách jednotlivého učitele, aby se orientoval ve všech odborných otázkách a zvládl všechny pedagogické, speciálně pedagogické, psychologické, zdravotní, sociální a právní problémy, se kterými se setkává při své práci a které svými následky mohou nepříznivě ovlivňovat výsledky jeho hlavní činnosti. K jejich řešení nemá odborné kompetence ani prostor a čas. Proto i v České republice fungují již přes padesát let pomocné poradenské služby, které mu mají pomáhat s řešením zejména speciálních výukových a výchovných otázek. Systém novodobého poradenství v Československu byl při svém vzniku na konci padesátých let minulého století postaven na myšlence, že alespoň základní odborné služby je třeba poskytovat v masovém měřítku, tedy všem potřebným žákům a navíc přímo ve škole. Tomu nejlépe odpovídalo poskytování poradenských služeb pedagogickým pracovníkem specialistou, tedy nejprve poradcem pro volbu povolání a později výchovným poradcem.

Výchovný poradce představoval a představuje i dnes první linii při poskytování odborných poradenských služeb ve škole. Na rozdíl od počátečních let má dnes mnohem víc spolupracovníků / pomocníků přímo ve škole a ještě bohatší výběr odborných institucí mimo školu. Výchovný poradce má i širší možnosti ke svému působení, resp. lze říci, že se v mnoha školách setkává se stále rozsáhlejším spektrem otázek a problémů, s nimiž se na něj žáci, jejich rodiče i kolegové učitelé obracejí.

Jestliže chce plnit odborné úkoly kompetentně, musí nabídnout něco navíc nad to, co umí rodiče nebo běžní vyučující. Velmi důležité jsou přitom praxe a zkušenosti, stejný význam však mají i osvojené poznatky odborných disciplín. Nezbytné jsou i znalosti právního rámce, ve kterém se výchovný poradce, učitelé i žáci ve škole pohybují.

Dostává se vám do rukou publikace, jejímž hlavním cílem je napomoci výchovným poradcům při hledání mnohdy velmi komplikovaných odpovědí na otázky, které jsou jim v jejich poradenské praxi kladeny nebo si je kladou sami. Snažili jsme se postihnout maximální množství různorodých témat a nahlížet na ně optikou současné legislativy, ale také současných trendů v psychologii, speciální pedagogice i dalších příbuzných oborech.

Cílem nebylo sepsat obsáhlou monografii na dané téma, ale poskytnout čtenářům co nejširší spektrum námětů a nápadů, ale také odpovědí a podpory pro jejich působení ve funkci výchovného poradce.

Při zpracování jednotlivých hesel jsme byli vedeni k tomu, aby značná část informací mohla výchovným poradcům sloužit bezprostředně. Přesto jsme vycházeli i ze zahraniční odborné literatury a našich zkušeností s prací zahraničních kolegů. Doufáme, že některé užitečné momenty z praxe, která doposud není v našich podmínkách plně rozvinuta, výchovní poradci využijí jako zdroj inspirace a obohacení. Odkazujeme se však převážně na zdroje tuzemské, pokud jsou k dispozici, aby byly pro výchovné poradce snadno dostupné.

Přejeme našim čtenářům hodně zdaru a odhodlání v jejich poradenské práci a především stabilní zázemí a dostatečnou podporu, které jim umožní vnímat svoji práci jako smysluplnou a dodají jim k jejímu výkonu dostatek energie. Doufáme, že právě otevřená publikace se rovněž stane součástí takové podpory.

prosinec 2009

za autorský tým *Václav Mertin a Lenka Krejčová*

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU PŘEPRACOVANÉMU VYDÁNÍ PUBLIKACE

Když jsme na podzim před čtyřmi roky dokončovali jednotlivé příspěvky pro první vydání publikace *Meritum – Výchovné poradenství*, netušili jsme, že se práce setká s tak příznivým přijetím. Výchovní poradci i učitelé ocenili naši upřímnou snahu reflektovat jejich praktické problémy a hledat na ně praktické odpovědi. Proto byl také celý náklad již v roce 2012 beznadějně vyprodán. Povzbuzeni tímto zájmem, připravili jsme a vydali v podobném autorském týmu pro učitele ZŠ, SŠ i pracovníky poradenských zařízení další tři monografie: *Pedagogická intervence u žáků ZŠ* (2010), *Metody a postupy poznávání žáka: pedagogická diagnostika* (2012) a *Problémy s chováním ve škole – jak na ně: individuální výchovný plán* (2013). Neměli bychom zapomenout ani další práce kmenových členů autorského týmu Davida Čápa: *Šikana: mýty a realita* (2012) i Václava Mertina: *Výchova bez trestů* (2013).

Jsme pochopitelně rádi, že první vydání sklidilo úspěch a vyprodalo se tak rychle. Nové vydání, které právě otvíráte, má však i další důvody, nejde jen o opakování téhož. Od roku 2009 se ve školství řada věcí změnila. Mnohdy šlo spíše o formální změny na úrovni legislativy či restrukturalizace důležitých institucí, které se školami a výchovnými poradci spolupracují. Nicméně tyto změny mají i zcela praktické dopady na život ve škole a v mnoha ohledech právě na poradenskou práci. Všechny kapitoly knihy byly tedy v různé míře doplněny, aktualizovány a rozšířeny. Kromě toho jsme nově zařadili tři kapitoly, jež jsme v minulém vydání postrádali nebo jejich témata nebyla tak aktuální: *Diagnostika rodiny*, *Lehká mentální retardace*, *Individuální výchovný plán*. Zcela nově je zpracován první díl publikace věnovaný legislativě. Jsme rádi, že Mgr. Martina Pekárková z MŠMT přijala naše pozvání ke spolupráci. Její řeč je sice právnická, nicméně píše srozumitelně a reaguje na problémy školní praxe, v níž se z pozice právníka zcela erudovaně pohybuje.

Přáli bychom výchovným poradcům, aby měli ve školách takové podmínky, aby mohli realizovat podněty, konkrétní postupy i naplňovat zásady uvedené v knize. Současně je prosíme, aby nepodléhali dojmu, že ve školství je pořád hůř. Když se podívají zpátky, určitě najdou celou řadu kladných skutečností, o kterých se nikomu z nás před léty ani nesnilo.

A nakonec patří naše poděkování vedle samotných čtenářů také nakladatelství Wolters Kluwer a zejména šéfredaktorce Mgr. Nadě Eretové, která dovedla uvedená díla na trh a teď se může spolu s námi začít radovat z dobře odvedené práce.

říjen 2013

za autorský tým Václav Mertin a Lenka Krejčová

O AUTORECH

PhDr. David Čáp, absolvoval obor speciální pedagogika – etopedie na PedF UK a následně vystudoval psychologii na FF UK v Praze. Sedm let pracoval ve Středisku výchovné péče ve Slaném. Nyní přednáší na katedře psychologie FF UK v Praze, poskytuje poradenství a psychoterapii v centru Alivio, spolupracuje s nestátní neziskovou organizací DYS-centrum® Praha o. s., Domovem Laguna Psáry a je lektorem a konzultantem projektu minimalizace šikany. Mezi jeho odborné zájmy patří poruchy chování, šikana, agresivita dětí a dospívajících, gestalt psychoterapie.

PhDr. Lenka Krejčová, Ph.D., psycholožka, vyučuje na katedře psychologie FF UK v Praze a působí v nestátní neziskové organizaci DYS-centrum® Praha o. s. V minulosti učila na několika středních školách, v jedné z nich zastávala funkci výchovné poradkyně a školní psycholožky. Pracovala ve středisku výchovné péče. Odborné zájmy: psychologie adolescence, rozvoj sociálních a kognitivních schopností v prostředí školy, specifické poruchy učení a chování u dětí, dospívajících a dospělých, dynamická diagnostika.

PhDr. Václav Mertin, psycholog, bezmála 40 let poradenské praxe v pedagogicko-psychologické poradně, učitel katedry psychologie FF UK v Praze (vyučované předměty zahrnují pedagogickou psychologii, poradenskou a školní psychologii). K jeho odborným zájmům patří obecnější otázky uplatnění psychologie ve školství, individualizace vzdělávacího přístupu k dětem, poruchy učení a chování, vstup dítěte do školy, domácí vzdělávání, poradenství pro rodiče.

Mgr. Martina Pekárková, absolvovala Právnickou fakultu UK v Praze. Krátce působila v soukromé sféře v advokátní praxi. Od roku 2009 pracuje na odboru legislativy Ministerstva školství, mládež a tělovýchovy, kde se podílí na tvorbě a výkladu právních předpisů (školský zákon, zákon o pedagogických pracovnících, prováděcí vyhlášky a další). V současné době je ředitelkou Odboru legislativy a exekutivního servisu MŠMT ČR. Ve své práci se zaměřuje zejména na problematiku předškolního a základního vzdělávání.

PhDr. Iva Štětovská, Ph.D., psycholožka, učitelka katedry psychologie FF UK v Praze (předměty: psychohygiena, metodologie, interakční výcvik, psychologie pro učitele II aj., podíl v kurzech CŽV). Praktické

zkušenosti získala jako psycholog na onkologické klinice (8 let), v poradně pro rodinu a mezilidské vztahy (2 roky) a v pedagogicko-psychologické poradně (2 roky). Odborné zájmy: duševní hygiena učitele a proměny role učitele v současné škole, komunikační dovednosti, problematika sociální opory ve škole a význam zpětné vazby a supervize pro učitele, psychologie zdraví.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ADD	Attention Deficit Disorder (porucha pozornosti)
ADHD	Attention Deficit Hyperactivity Disorder (hyperkinetická porucha)
aj.	a jiné
apod.	a podobně
atp.	a tak podobně
CES	Classroom Environment Scale
CNS	centrální nervová soustava
ČR	Česká republika
DDM	dům dětí a mládeže
DSM	Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Diagnostický a statistický manuál mentálních poruch)
DVPP	další vzdělávání pedagogických pracovníků
event.	eventuálně
IQ	intelligenční kvocient
IVP	individuální vzdělávací plán
IVýP	individuální výchovný plán
LMR	lehká mentální retardace
MCI	My Class Inventory
mj.	mimo jiné
MKN	Mezinárodní klasifikace nemocí
MR	mentální retardace
MŠ	mateřská škola
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR
např.	například
NIDV	Národní institut dalšího vzdělávání
NNO	nestátní nezisková organizace
NÚV	Národní ústav pro vzdělávání
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
PČR	Policie ČR
PAS	poruchy autistického spektra

popř.	popřípadě
PPP	pedagogicko-psychologická poradna
resp.	respektive
RTI	Reaction to Intervention (reakce na intervenci)
SO-RA-D	sociometrický ratingový dotazník
SPC	speciálně pedagogické centrum
SPU	specifické poruchy učení
SPCH	specifické poruchy chování
SPUCH	specifické poruchy učení a chování
SŠ	střední škola
SVP	středisko výchovné péče
ŠPP	školní poradenské pracoviště
ŠVP	školní vzdělávací program
tj.	to je
tzv.	tak zvaný
VOŠ	vyšší odborná škola
VŠ	vysoká škola
ZŠ	základní škola

SOUPIS PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ V PLATNÉM ZNĚNÍ

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů („TZ“)

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů („SPOchD“)

Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů („ZOOÚ“)

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů („ŠZ“)

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů („ZPP“)

Nařízení vlády č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků, ve znění nařízení vlády č. 273/2009 Sb.

Vyhláška č. 13/2005 Sb., o středním vzdělávání a vzdělávání v konzervatoři, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění vyhlášky č. 116/2011 Sb. („VoPP“)

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění vyhlášky č. 147/2011 Sb. („VoVŽ“)

Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění vyhlášky č. 412/2006 Sb.

Vyhláška č. 364/2005 Sb., o vedení dokumentace škol a školských zařízení a školní matriky a o předávání údajů z dokumentace škol a školských zařízení a ze školní matriky (vyhláška o dokumentaci škol a školských zařízení), ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče („OPSVP“)

Vyhláška č. 259/2012 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby

V textu jsou odkazy na právní předpisy označeny tímto piktogramem §

Díl 1

Legislativa

OBSAH

KAPITOLA 1	Základní právní rámec poradenských služeb ve školství.	19
KAPITOLA 2	Poskytování poradenských služeb.	25
KAPITOLA 3	Speciální vzdělávání a vzdělávání žáků mimořádně nadaných. . .	31
KAPITOLA 4	Školská legislativa	39
KAPITOLA 5	Právní předpisy mimo oblast školské legislativy	45

KAPITOLA 1

Základní právní rámec poradenských služeb ve školství

Předpoklady pro výkon výchovného poradenství

Výchovné poradenství, nebo přesněji **poskytování poradenských služeb**, je nezanedbatelnou součástí výchovy a vzdělávání dětí ve školách. Výchovný poradce (ale i školní metodik prevence, speciální pedagog a další specialisté) je dnes vnímán jako odborník, který pomůže zvládat vzdělávací obtíže, poskytne péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami, podpoří spolupráci s prostředím, ze kterého děti pocházejí, zvládne řešení šikany a jiných nežádoucích jevů ve škole. Je zde nejen pro děti a jejich rodiče, ale i pro školu a učitele, kterým metodicky pomáhá a radí, jak zvládnout více či méně standardní situace ve škole.

Aby mohl své povolání úspěšně vykonávat, neobejde se bez spolupráce s dalšími odborníky (školskými a jinými poradenskými zařízeními, orgány sociálně-právní ochrany dětí, neziskovými organizacemi a dalšími), ale ani bez znalosti právního rámce, který jeho práci upravuje a provádí. Právní předpisy přitom nemusí být jenom nepřítelem, který přikazuje a hrozí sankcí, ale i pomocníkem, průvodcem a rádcem, jak v konkrétním případě postupovat a jaké nástroje zvolit.

S jistou nadsázkou řečeno, právní předpis stojí i na počátku profesní dráhy poradenského pracovníka, neboť stanovuje určité předpoklady, které musí pro výkon své odpovědné profese splňovat. Třebaže je poskytování poradenských

služeb z hlediska právních předpisů svěřeno škole, v praxi nepochybně bude příslušet konkrétní osobě, kterou ředitel školy takovou činností pověří. Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění vyhlášky č. 116/2011 Sb., jako základní právní předpis upravující činnost výchovného poradenství, předpokládá, že ředitel školy zabezpečí poskytování poradenských služeb zpravidla **výchovným poradcem a školním metodikem prevence**. Nezapomíná však, že při řešení konkrétních situací bude samozřejmě i spolupráce s třídními učiteli, učiteli výchov, popřípadě s dalšími pedagogickými pracovníky školy. Vyhláška pamatuje také na **školního psychologa a školního speciálního pedagoga**, byť v reálných podmínkách škol, zejména s ohledem na omezené finanční prostředky, nebude zastoupení všech zmíněných odborníků asi příliš obvyklé (popř. pouze ve školách určitého typu nebo ve velkých školách).

Z hlediska kvalifikačních předpokladů jsou všichni zmínění odborníci v první řadě **pedagogickými pracovníky** podle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o pedagogických pracovnících“). Jde o jisté „privilegium“, neboť výchovu a vzdělávání mohou ve školách a školských zařízeních zajišťovat pouze pedagogičtí pracovníci. Zákon však na oplátku vyžaduje od těchto osob splnění určitých předpokladů, neboť prostřednictvím nich také garantuje odbornost a kvalitu výchovy a vzdělávání poskytovaného ve školách.

Předpokladem pro výkon činnosti pedagogického pracovníka je (§ 3 odst. 1 zákona o pedagogických pracovnících):

- plná způsobilost k právním úkonům,
- odborná kvalifikace pro přímou pedagogickou činnost, kterou vykonává,
- zdravotní způsobilost,
- bezúhonnost,
- znalost českého jazyka, nejde-li o některou ze zákonem stanovených výjimek.

Zatímco školní psycholog a školní speciální pedagog jsou samostatnými kategoriemi pedagogických pracovníků, pro které zákon o pedagogických pracovnících výslovně stanoví potřebnou odbornou kvalifikaci (stejně jako např. učitele, vychovatele nebo pedagoga volného času), výchovný poradce a školní metodik prevence je spíše *funkcí*, kterou pedagogický pracovník vykonává vedle své jiné činnosti ve škole. Je přitom na rozhodnutí ředitele školy, koho výkonem funkce výchovného poradce či školního metodika prevence na dané škole pověří (výchovným poradcem tak je zpravidla některý z učitelů, může jím být ale také školní psycholog nebo sám ředitel školy).

Výchovný poradce nepotřebuje pro výkon své funkce zvláštní odbornou způsobilost. Je-li výchovným poradcem na základní škole např. učitel druhého stupně, musí mít odbornou kvalifikaci pro učitelství na druhém stupni a nemá předepsanou zvláštní kvalifikaci pro výkon poradenské činnosti. Pro výchovné poradce je nicméně určeno **studium pro výchovné poradce** (§ 8 vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků), jehož absolvent získá specializaci potřebnou pro výkon specializované metodologické činnosti výchovného poradce. Specializovanou metodologickou činností se rozumí činnost spočívající v tvorbě a analýze metod práce při vykonávání odborných činností výchovného poradce, odborná práce se zájmovými dotazníky a profesiogramy, odborná pomoc žákům při vyhledávání vhodných stylů učení, odborná intervence u žáků se specifickými poruchami učení a chování, řešení problémových situací, vyhledávání mimořádně nadaných dětí – participace na úpravách jejich učiva –, odhalování šikany, projevů diskriminace, nepřátelství nebo násilí a jiných negativních jevů na škole, orientace v poradenské psychologii (viz Metodický výklad k odměňování pedagogických pracovníků a ostatních zaměstnanců škol a školských zařízení a jejich zařazování do platových tříd podle katalogu prací, vydaný Ministerstvem školství, mládeže tělovýchovy pod č. j. 11705/2013-201).

Studium pro výchovné poradce se uskutečňuje v rámci programu celoživotního vzdělávání na vysoké škole v délce trvání nejméně 250 vyučovacích hodin. Ukončuje se obhajobou závěrečné písemné práce a závěrečnou zkouškou před komisí, po jejímž úspěšném složení získává absolvent osvědčení. Absolvování tohoto studia a výkon specializovaných metodických činností výchovného poradce je současně předpokladem pro zařazení do 13. platové třídy.

Vzhledem k tomu, že výchovný poradce vedle své běžné pedagogické činnosti (např. výše zmíněného učitelství na druhém stupni základní školy) zajišťuje ve škole poskytování poradenských služeb, je mu **snížen týdenní rozsah přímé pedagogické činnosti** v závislosti na druhu školy, ve které působí, a počtu žáků ve škole (o 1 až 5 hodin týdně, viz § 3 nařízení vlády č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů).

Pro **školní metodiky prevence** je určeno **studium k výkonu specializovaných činností** podle § 9 vyhlášky č. 317/2005 Sb. Délka trvání studia i způsob jeho ukončení jsou stejné, jako je tomu u výchovných poradců. Specializovanou činností je např. tvorba školních vzdělávacích programů či specializovaná činnost v oblasti prostorové orientace zrakově postižených.

U školních metodiků prevence bohužel není snížen týdenní rozsah přímé pedagogické činnosti, byť by takové snížení bylo stejně důvodné a žádoucí.

Pro školního psychologa i školního speciálního pedagoga jsou stanoveny požadavky na odbornou kvalifikaci, a to přímo v zákoně č. 563/2004 Sb. **Školní psycholog** získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu psychologie. **Školní speciální pedagog** získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu v oblasti pedagogických věd

- a) zaměřené na speciální pedagogiku,
- b) zaměřené na pedagogiku předškolního věku nebo na přípravu učitelů základní školy nebo na přípravu učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů střední školy nebo na přípravu vychovatelů a doplňujícím studiem k rozšíření odborné kvalifikace uskutečňovaném vysokou školou, nebo
- c) studijního programu pedagogika a doplňujícím studiem k rozšíření odborné kvalifikace uskutečňovaném vysokou školou.

Právní předpisy, metodické pokyny, koncepce

Základním právním předpisem, který upravuje výchovu a vzdělávání ve školách a tedy i poskytování s ním souvisejících poradenských služeb, je **zákon č. 561/2004 Sb.**, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „školský zákon“). Školský zákon zakotvuje právo na informace a poradenskou pomoc školy nebo školského poradenského zařízení jako jedno ze **základních práv** nejen všech dětí, žáků a studentů, ale také jejich zákonných zástupců [§ 21 odst. 1 písm. f) a odst. 2]. Žáci a rodiče či jiní zákonní zástupci se tedy mohou obracet na školu a školské poradenské zařízení se svými žádostmi o poradenskou pomoc a je povinností školy či školského zařízení takovou pomoc poskytnout.

POZNÁMKA

Dítětem se ve školských právních předpisech rozumí účastník předškolního vzdělávání, žákem účastník základního nebo středního vzdělávání a studentem účastník vyššího odborného vzdělávání. Pro zjednodušení budeme v textu používat označení „dítě“ nebo „žák“, bez vazby na konkrétní druh vzdělávání.

Vedle škol zajišťují nemalou část poradenské práce **školská poradenská zařízení**. Školský zákon je povolává k činnosti informační, diagnostické, poradenské a metodické, k poskytování odborné speciálně pedagogické a pedagogicko-psychologické služby a preventivně výchovné péče, k pomoci při volbě vhodného vzdělávání a při přípravě dětí na budoucí

povolání (§ 116). Poradenská zařízení zřizují nejčastěji kraje, někdy fungují i přímo při školách, což napomáhá úzké spolupráci obou těchto institucí. Školská poradenská zařízení však mohou zřizovat (a zřizují) i soukromé fyzické či právnické osoby. Nemají stanoveny spádové obvody, a děti a rodiče tak mohou navštívit kterékoli poradenské zařízení podle svého výběru. Nejsou-li s výstupem poradenské služby spokojeni, popř. chtějí znát odborný názor i z jiného pracoviště, nic jim nebrání, aby navštívili další školské poradenské zařízení.

Školským poradenským zařízením jsou často svěřeny ty kompetence, které nemohou zabezpečit školy bez odpovídajícího odborného i materiálního zázemí. Leckterá opatření škola nemůže uskutečnit bez příslušného souhlasu či alespoň vyjádření školského poradenského zařízení. Tak např. výlučně školská poradenská zařízení zjišťují speciální vzdělávací potřeby žáků, posuzují důvodnost odkladu povinné školní docházky nebo se vyjadřují k povolení individuálního (domácího) vzdělávání.

Hlavními typy školských poradenských zařízení jsou **pedagogicko-psychologické poradny** a **speciálně pedagogická centra**. Zjednodušeně řečeno, poradny poskytují poradenské služby obecnějšího charakteru, spolupracují při přijímání žáků do škol, zjišťují připravenost na povinnou školní docházku, poskytují podporu žákům s rizikem školní neúspěšnosti, zjišťují speciální vzdělávací potřeby žáků, navrhují podpůrná a vyrovnávací opatření při vzdělávání. V tomto duchu také poskytují metodickou podporu školám. Činnost center je obsahově obdobná, své poradenské služby však zaměřují na děti se zdravotním postižením, děti s hlubokým mentálním postižením, v odůvodněných případech i děti se zdravotním znevýhodněním (není-li zřejmé, jedná-li se v případě konkrétního dítěte o zdravotní postižení nebo zdravotní znevýhodnění). Činnost poradny i centra se uskutečňuje převážně ambulantně na pracovištích těchto zařízení, popř. návštěvami zaměstnanců ve školách a školských zařízeních. V případě center dochází též k návštěvám pracovníků v rodinách nebo v zařízeních pečujících o žáky se zdravotním postižením.

Podrobnosti o poskytování poradenských služeb ve školách, jakož i činnosti školských poradenských zařízení, stanoví již zmíněná **vyhláška č. 72/2005 Sb.** Podmínky, za nichž se poradenské služby ve školách poskytují, budou přiblíženy dále. Vyhlaška stanoví také obsah a rozsah služeb školských poradenských zařízení, účel poradenských služeb, vedení dokumentace a další podrobnosti.

Výchovní poradci a další poradenští pracovníci velmi často směřují své úsilí k dětem, které pro své zdravotní indispozice, sociální postavení, prostředí, ze kterého pocházejí, či naopak pro své mimořádné nadání a schopnosti potřebují zvláštní pozornost a péči při vzdělávání. Speciální vzdělávání

a vzdělávání žáků mimořádně nadaných je předmětem úpravy **vyhlášky č. 73/2005 Sb.**, o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění vyhlášky č. 147/2011 Sb., která se tak stává dalším stěžejním předpisem provádějícím poradenské služby ve školství.

Předpisy školské legislativy jsou důležité i z jiného hlediska. Upravují řadu nástrojů a postupů, jež by měl pedagogický pracovník znát, aby mohl v případě konkrétního dítěte doporučit optimální řešení. V tomto směru je třeba pracovat i s prováděcími vyhláškami ke školskému zákonu, které upravují jednotlivé druhy vzdělávání (např. vyhláška č. 14/2005 Sb., vyhláška č. 48/2005 Sb., vyhláška č. 13/2005 Sb. a další).

Vedle právních předpisů vydává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy tematicky zaměřené **metodické pokyny**, které upravují problémové jevy ve škole či jiné situace vyžadující metodickou podporu. Metodické pokyny nejsou právně závazné, dávají však určitý návod, jak v konkrétním případě postupovat, a sblíží postupy mezi školami.

Zmínit bychom měli alespoň:

- Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví, č. j. 10 194/2002-14
- Metodický pokyn k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 24 246/2008-6,
- Metodický pokyn k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance, č. j. 14 423/99-22,
- Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských poradenských zařízeních, č. j. 20 006/2007-51.

PŘÍKLAD

Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví upravuje mj. způsob omlouvání nepřítomnosti žáků ve škole a postup pracovníků školy při řešení neomluvené absence žáků z vyučování. O neomluvené i zvýšené omlouvané nepřítomnosti informuje třídní učitel výchovného poradce, který tyto údaje vyhodnocuje. Při zvýšené omlouvané nepřítomnosti ověřuje její věrohodnost. Neomluvenou nepřítomnost do součtu 10 vyučovacích hodin řeší se zákonným zástupcem žáka nebo zletilým žákem třídní učitel formou pohovoru, na který je zákonný zástupce nebo zletilý žák pozván doporučeným dopisem.

Při počtu neomluvených hodin nad 10 svolává ředitel školy školní výchovnou komisi, které se dle závažnosti a charakteru nepřítomnosti žáka účastní: ředitel školy, zákonný zástupce, třídní učitel, výchovný poradce, zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, školní metodik prevence, popř. další odborníci a zástupce rady školy, pokud byla zřízena.

V případě, že neomluvená nepřítomnost žáka přesáhne 25 hodin, ředitel základní školy zašle bezodkladně oznámení o pokračujícím záškoláctví (pokyn obsahuje doporučený vzor) s náležitou dokumentací příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo pověřenému obecnímu úřadu.

V případě opakovaného záškoláctví v průběhu školního roku, pokud již byli zákonní zástupci pravomocným rozhodnutím správního orgánu postiženi pro přestupek, je třeba postoupit v pořadí již druhé hlášení o zanedbání školní docházky Policii ČR, kde bude případ řešen jako trestní oznámení pro podezření ze spáchání trestného činu ohrožení výchovy dítěte.

Při rozhodování o organizaci poradenských služeb ve škole, o osobách, které budou poradenství zajišťovat, popř. při tvorbě školního programu (strategie) pedagogicko-psychologického poradenství, může být pomocníkem i **Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole**, vydaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy pod č. j. 27 317/2004-24. Třebaže tento dokument již s ohledem na dobu svého vzniku nemusí ve všech směrech odrážet aktuální situaci ve školách, může být využitelný např. co do modelů poskytování poradenských služeb nebo úkolů třídních učitelů a dalších pedagogických pracovníků, kteří nejsou primárně povoláni k poskytování výchovného poradenství.

KAPITOLA 2

Poskytování poradenských služeb

Obsah poradenských služeb

Již bylo zmíněno, že právo na informace a poradenskou pomoc školy nebo školského poradenského zařízení je základním právem všech žáků a jejich zákonných zástupců. Jedná se o pomoc v záležitostech, které se týkají **výchovy a vzdělávání**, což ovšem může být ve svém důsledku oblast široká – od poskytování informací týkajících se možných forem vzdělávání žáka zdravotně znevýhodněného či postiženého přes řešení šikany či jiného problémového chování dítěte ve škole až po informace o možnostech odborných poradenských služeb školských či jiných zařízení v daném místě. Nebude výjimkou, že se rodič obrátí na výchovného poradce např. i s problémy rodinného charakteru, jež nepříznivě ovlivňují vzdělávání daného žáka ve škole, a výchovný poradce v rámci svých možností poskytne pomoc a základní informace, na jaké odborné pracoviště se v daném případě obrátit. Obvykle však nebude ani psychologem, ani právníkem či jiným odborníkem, aby mohl věc do všech důsledků posoudit. **Rámec poradenské pomoci** tak není bezbřehý a i z hlediska právních předpisů je ohraničen oblastmi, které upravuje § 7 vyhlášky č. 72/2005 Sb.:

- prevence školní neúspěšnosti,
- primární prevence sociálně patologických jevů,
- kariérové poradenství,
- odborná podpora při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,
- péče o vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků,
- péče o žáky s výchovnými či výukovými obtížemi,
- metodická podpora učitelů při využívání psychologických a speciálně pedagogických poznatků a dovedností při vzdělávání.

Zevrubnější přehled **standardních poradenských služeb**, tj. takových služeb, které jsou součástí vzdělávacího procesu ve škole a měly by být také školou běžně poskytovány, obsahuje příloha č. 3 k vyhlášce č. 72/2005 Sb. Tyto služby poskytuje škola žákům a zákonným zástupcům **bezplatně** (úplatné poskytování poradenských služeb v rámci činnosti školy je ostatně obtížně představitelné; jinak je tomu u školských poradenských zařízení, která mohou za úplatu poskytovat také nadstandardní poradenské služby, popř. mohou úplatně poskytovat i standardní poradenské služby, pokud jde o jiné osoby než žáky a jejich zákonné zástupce a školy a školská zařízení).

Standardní činnosti poskytované v rámci školy jsou v příloze vyhlášky č. 72/2005 Sb. členěny podle jednotlivých „kategorií“ poradenských pracovníků. Rámcový přehled jejich činnosti podává následující shrnutí.

Standardní činnosti výchovného poradce

Poradenské činnosti:

- kariérové poradenství a pomoc při rozhodování o další vzdělávací a profesní cestě žáků,
- vyhledávání žáků vyžadujících zvláštní pozornost a péči při vzdělávání (zejména žáků se speciálními vzdělávacími potřebami), zajišťování a zprostředkování diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb žáků, příprava podmínek pro integraci žáků se zdravotním postižením, další péče o tyto žáky, koordinace poskytování poradenských služeb školou a školskými poradenskými zařízeními.

Metodické a informační činnosti:

- zprostředkování nových metod pedagogické diagnostiky a intervence,
- metodická pomoc pedagogickým pracovníkům školy, např. v otázkách integrace žáků se zdravotním postižením, péče o žáky nadané, tvorby a plnění individuálních vzdělávacích plánů, kariérového poradenství aj.,
- poskytování informací žákům a jejich zákonným zástupcům o činnosti školy, školských a dalších poradenských zařízeních v regionu, o jejich zaměření a možnostech,

- shromažďování odborných zpráv a informací o žácích, kteří jsou v péči poradenského zařízení, a jejich vedení v souladu s právními předpisy o ochraně osobních údajů,
- vedení písemných záznamů umožňujících doložit obsah a rozsah vlastní činnosti vykonávané ve funkci výchovného poradce.

Standardní činnosti školního metodika prevence

Metodické a koordinační činnosti:

- koordinace tvorby a kontrola realizace preventivního programu školy,
- koordinace a účast na aktivitách zaměřených na preventivní činnost školy (prevence záškoláctví, závislostí, násilí, vandalismu, sexuálního zneužívání, zneužívání sektami, kriminálního chování a dalších jevů),
- metodické vedení pedagogických pracovníků v oblasti sociálně patologických jevů (vyhledávání problémových projevů chování, preventivní práce s třídními kolektivy apod.),
- příprava a realizace aktivit zaměřených na integraci žáků cizinců a prevenci projevů rasismu a xenofobie,
- koordinace spolupráce školy s orgány státní správy a samosprávy a odbornými pracovišti, která působí v oblasti prevence sociálně patologických jevů,
- shromažďování odborných zpráv a informací o žácích, kteří jsou v péči poradenského zařízení v rámci prevence sociálně patologických jevů, a jejich vedení v souladu s právními předpisy o ochraně osobních údajů,
- vedení písemných záznamů umožňujících doložit obsah a rozsah vlastní činnosti vykonávané ve funkci školního metodika prevence.

Informační činnosti:

- předávání odborných informací o problematice sociálně patologických jevů pedagogickým pracovníkům školy (o metodách a formách prevence, nabídkách na danou oblast zaměřených programů a projektů apod.),
- získávání nových odborných informací a zkušeností, vedení evidence (potenciálních) spolupracovníků školy (orgány státní správy a samosprávy, poradny, zdravotnická zařízení, orgány sociální péče, Policie ČR, nestátní neziskové organizace a jiné).

Poradenské činnosti:

- vyhledávání žáků s rizikem či projevy sociálně patologického chování, poskytování či zajišťování péče těmto žákům a jejich zákonným zástupcům,
- spolupráce s třídními učiteli při zachycování varovných signálů spojených s možností rozvoje sociálně patologických jevů u jednotlivých žáků a tříd,
- příprava podmínek pro integraci žáků se specifickými poruchami chování ve škole a koordinace poskytování poradenských služeb těmto žákům.

Standardní činnosti školního psychologa

Diagnostika, depistáž:

- depistáž specifických poruch učení, diagnostika při výukových a výchovných problémech žáků,
- diagnostika a depistáž nadaných žáků,
- zjišťování sociálního klimatu ve třídách, ankety, dotazníky, screening ve škole.

Konzultační, poradenské a intervenční práce:

- péče o integrované žáky,
- individuální práce se žáky v osobních problémech, krizová intervence, konzultace se zákonnými zástupci při výukových a výchovných problémech dětí,
- prevence školního neúspěchu žáků, technika a hygiena učení, podpora spolupráce třídy a třídního učitele,
- individuální konzultace pro pedagogické pracovníky v oblasti výchovy a vzdělávání.

Metodická práce a vzdělávací činnost:

- pracovní semináře pro pedagogické pracovníky, metodická pomoc třídním učitelům, účast na pracovních poradách školy,
- koordinace poradenských služeb poskytovaných ve škole i mimo školu,
- prezentační a informační činnost, besedy a osvěta (např. pro zákonné zástupce).

Standardní činnosti školního speciálního pedagoga

Depistážní činnosti:

- vyhledávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich zařazení do speciálně pedagogické péče.

Diagnostické a intervenční činnosti (péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami):

- shromažďování údajů o žákovi, analýza získaných informací a jejich vyhodnocení,
- vytyčení hlavních problémů žáka, stanovení plánu podpory v rámci školy i mimo školu,
- realizace intervenčních činností (individuální práce se žákem, spolupráce při vytváření individuálního vzdělávacího plánu, provádění či zajištění speciálně pedagogické vzdělávací činnosti, průběžné vyhodnocování účinnosti navržených opatření, průběžná komunikace s rodinou žáka apod.).

Metodické a koordinační činnosti:

- příprava a průběžná úprava podmínek pro integraci žáků se zdravotním postižením ve škole,
- spolupráce se školskými poradenskými zařízeními a dalšími institucemi a odbornými pracovníky, účast při vytváření školních vzdělávacích programů a individuálních vzdělávacích plánů,
- metodické vedení pedagogických pracovníků ve škole, včetně asistentů pedagoga – specifika výuky a možnosti žáků dle druhu a stupně zdravotního postižení, návrhy metod a forem práce se žáky.

Podmínky poskytování poradenských služeb

Do novelizace vyhlášky č. 72/2005 Sb. (vyhláškou č. 116/2011 Sb.) bylo základní podmínkou poskytnutí poradenské služby udělení písemného souhlasu ze strany žáka nebo jeho zákonného zástupce. Uvedená podmínka se týkala všech poskytovaných poradenských služeb bez ohledu na jejich charakter a závažnost, přísně vzato tedy i běžných činností výchovného poradce nebo školního metodika prevence v rámci jejich poradenské činnosti (např. zprostředkování diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb, kariérového poradenství či poradenské služby žákům s projevy šikanózního chování). Nové znění vyhlášky již tuto nadbytečnost (a z hlediska běžného chodu školy také nepraktičnost) reflektuje a vyžaduje **písemný souhlas žáka nebo jeho zákonného zástupce** pouze v případě poskytnutí **psychologické nebo speciálně pedagogické** poradenské služby. Hloubka těchto služeb již totiž může ovlivnit další vzdělávání žáka.

Kdy bude v konkrétním případě vyžadován souhlas žáka a kdy jeho zákonného zástupce, závisí na **povaze konkrétní poradenské služby**. Obecně lze říci, že nezletilí žáci jsou způsobilí dát souhlas k takovým poradenským službám, o nichž si vzhledem k jejich charakteru, závažnosti a rozsahu mohou udělat objektivní úsudek – právní předpisy říkají, že způsobilost se odvíjí od rozumové a volní vyspělosti žáků odpovídající jejich věku. Není-li žák schopen posoudit charakter a dosah poradenské služby, je třeba trvat na souhlasu zákonného zástupce. Hraniční případy je vhodné posuzovat přísněji. Zletilí žáci, nejsou-li omezeni ve své způsobilosti k právním úkonům, dávají souhlas samostatně.

PŘÍKLAD

Martin, žák páté třídy, žádá školního psychologa o radu v souvislosti se situací ve třídě, která se vyhrotila po jeho přestupu z 5. A do 5. B. Nemůže se začlenit do třídního kolektivu a jeho psychické problémy se začínají promítat i do studijních výsledků. V rámci individuální případové práce se žákem poskytuje školní psycholog Martinovi psychologickou pomoc, ke které nevyžaduje souhlas zákonného zástupce.

Petr, Martinův spolužák, trpí dysgrafií a dyslexií a má z tohoto důvodu diagnostikované speciální vzdělávací potřeby pedagogicko-psychologickou poradnou. Obrátil se na školního speciálního pedagoga a žádá o dlouhodobější pomoc při vzdělávání. Školní speciální pedagog navrhuje vytvořit dlouhodobý plán spolupráce, v rámci něhož bude Petrovi poskytovat speciálně pedagogickou pomoc. Realizace tohoto opatření si však vyžádá písemný souhlas Petrova zákonného zástupce.

Uvedené ovšem neznamená, že by zákonný zástupce nemohl (popř. neměl) získat od školy **informace** ohledně poskytovaných poradenských služeb, a to i v případě, kdy je poradenská služba poskytována pouze na základě žádosti (souhlasu) daného žáka. Zákonní zástupci mají dle § 21 odst. 1 písm. b) a odst. 2 školského zákona právo na informace o průběhu a výsledcích vzdělávání svých dětí a musí být informováni o všech podstatných skutečnostech, které se vyskytnou v průběhu vzdělávání. V daném případě může být podstatnou skutečností právě poskytnutí poradenské služby, resp. vlastní obtíže, které žáka při vzdělávání trápí.

U psychologických nebo speciálně pedagogických poradenských služeb, u nichž je vyžadováno udělení písemného souhlasu, platí, že souhlasu musí předcházet **předání informací** ohledně navrhovaných či požadovaných poradenských služeb. Informace musí být předána **srozumitelně a jednoznačně**, aby byla pochopitelná co nejširšímu okruhu adresátů, resp. tomu žákovi či zákonnému zástupci, o něhož v daném případě jde (škola by proto měla přihlížet ke konkrétní způsobilosti, schopnostem a poměrům daného žáka nebo zákonného zástupce).

Předávaná informace se musí týkat:

- všech podstatných náležitostí poskytované poradenské služby, zejména povahy, rozsahu, trvání, cílů a postupů poradenské služby,
- prospěchu, který je možné očekávat, a všech předvídatelných důsledků, které mohou vyplynout z poskytované poradenské služby, i možných následků, pokud tato služba nebude poskytnuta,
- práv a povinností spojených s poskytováním poradenských služeb, včetně práva žádat kdykoli poskytnutí poradenské služby znovu.

PŘÍKLAD

Obvyklou poradenskou službou poskytovanou školskými poradenskými zařízeními je diagnostika speciálních vzdělávacích potřeb. Tato služba může být poskytnuta pouze s písemným souhlasem zletilého žáka nebo jeho zákonného zástupce. Před poskytnutím poradenské služby je poradenské zařízení povinno podat informaci o tom, jak bude zjišťování speciálních vzdělávacích potřeb probíhat, jak dlouho bude šetření trvat, jakých nástrojů a postupů poradenské zařízení využije. V případě zjištění zdravotního postižení, zdravotního znevýhodnění nebo sociálního znevýhodnění má dítě, jako žák se speciálními vzdělávacími potřebami, nárok na zvláštní pomoc a péči při vzdělávání. Míra podpůrných opatření, resp. využitelných nástrojů, závisí na druhu

speciálních potřeb. Školské poradenské zařízení nemůže o výsledku diagnostiky bez souhlasu zletilého žáka nebo zákonného zástupce nezletilého žáka informovat školu, v případě zdravotního postižení nebo zdravotního znevýhodnění by to však měli učinit žák nebo zákonný zástupce. Vedle zprávy z vyšetření poradenské zařízení doporučí opatření či úpravy ve vzdělávání žáka. Poskytnutí poradenské služby nebrání tomu žádat kdykoli o poskytnutí poradenské služby znovu, ať už stejné nebo jiné poradenské pracoviště.

Školská poradenská zařízení poskytují poradenské služby i **na žádost škol nebo školských zařízení**, tedy pro potřeby těchto škol a školských zařízení. V těchto případech není třeba, aby žák nebo jeho zákonný zástupce udělil souhlas s poskytnutím poradenské služby, neboť služba není poskytována žákům (tím méně služba psychologická nebo speciálně pedagogická), ale přímo škole nebo školskému zařízení. Jedná se např. o šetření klimatu třídního kolektivu, jehož účelem má být poznání vazeb a vztahů ve třídě a identifikace rizika šikany či jiných nežádoucích jevů. Na druhé straně nelze pominout, že některé činnosti školských poradenských zařízení, byť vykonávaných pro školu, se již mohou hlouběji dotýkat samotných žáků. Často je po nich požadována určitá součinnost či aktivita, která není běžnou součástí vzdělávacího procesu. V takovém případě je namístě o takovém šetření zákonného zástupce žáků informovat a v případě projeveného nesouhlasu žáka z prováděného šetření vyloučit.

Z hlediska dalších, ve vyhlášce stanovených podmínek můžeme zmínit, že poradenská služba má být poskytována **bez zbytečného odkladu**, nejpozději však **do 3 měsíců** ode dne přijetí žádosti. Ve škole bude poradenská služba zpravidla poskytována ihned, když se daný problém vyskytne, popř. v době přiměřené, je-li třeba např. vyhledat kontakt na odborné pracoviště. Lhůta 3 měsíců se bude spíše vztahovat na služby poskytované školskými poradenskými zařízeními.

KAPITOLA 3

Speciální vzdělávání a vzdělávání žáků mimořádně nadaných

Speciální vzdělávání

Zvláštní oblastí, ve které se prolíná činnost všech poradenských pracovníků ve školách i služby školských poradenských zařízení, je péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Žákům, kteří pro své zdravotní či sociální oslabení potřebují nejvyšší míru podpory a pozornosti, náleží zvláštní práva i nadstandardní přístup v procesu výchovy, vzdělávání i hodnocení. Školský

zákon rozlišuje tři kategorie speciálních vzdělávacích potřeb žáků a jejich diagnostiku svěřuje **výlučně školským poradenským zařízením**.

Úlohou školy je provádět doporučení, která školská poradenská zařízení pro konkrétního žáka stanoví, a poskytovat další podporu na základě vlastního odborného uvážení. Postavení školy v tomto ohledu posílila poslední novela vyhlášky č. 73/2005 Sb., která očekává, že na základě pedagogického posouzení vzdělávacích potřeb žáka a na základě průběhu a výsledků jeho vzdělávání poskytne škola odpovídající péči prostřednictvím **podpůrných a vyrovnávacích opatření** (§ 1 vyhlášky). Třebaže tedy vlastní konstatování speciálních vzdělávacích potřeb nadále náleží pouze školským poradenským zařízením, vhodné nástroje pomoci může (resp. by měla) formulovat i sama škola – jedná se o volbu konkrétních pedagogických metod, individuální podporu žáka v rámci výuky, povolení a tvorbu individuálního vzdělávacího plánu, využití speciálních učebnic a kompenzačních pomůcek apod. Pokud dítě nemá konstatovány speciální vzdělávací potřeby, je třeba vycházet z ustanovení § 2 odst. 1 písm. c) školského zákona, dle něhož je obecnou zásadou vzdělávání zohledňování vzdělávacích potřeb jednotlivce. Škola proto musí konkrétnímu dítěti poskytnout potřebnou podporu a pomoc, s výjimkou opatření, která právní předpisy vyhrazují pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

Speciálními vzdělávacími potřebami se pro účely školského zákona rozumí **zdravotní postižení, zdravotní znevýhodnění nebo sociální znevýhodnění**. Všechny kategorie vzdělávacích potřeb jsou ve školském zákoně definovány, a není proto rozhodné, je-li konkrétní žák např. zdravotně postižen i z hlediska předpisů zdravotních či sociálních. Jedinou institucí, která je oprávněna speciální vzdělávací potřeby pro účely vzdělávání závazně vyslovit, je proto školské poradenské zařízení. To samozřejmě nevylučuje, aby při diagnostice zdravotního postižení či znevýhodnění poradenské zařízení vycházelo zejména z posudku odborného lékaře.

Speciálními vzdělávacími potřebami se rozumí (§ 16 odst. 1 až 4 školského zákona):

- **zdravotní postižení**, tj. mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování,
- **zdravotní znevýhodnění**, tj. zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení a chování, které vyžadují zohlednění při vzdělávání,
- **sociální znevýhodnění**, tj.
 - rodinné prostředí s nízkým sociálně-kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy,

- *nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, nebo*
- *postavení azylanta, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky podle zvláštního právního předpisu.*

Zatímco zdravotní postižení je z hlediska zákona definováno poměrně konkrétně a odvíjí se bez dalšího od vlastního zdravotního stavu (např. žáci nevidomí, hluchoslepí, tělesně postižení, autisté apod.), zdravotní znevýhodnění již bude v řadě případů vycházet nejen z lékařské zprávy a stavu z hlediska medicínského, ale bude vyžadovat i odborné posouzení, jak zdravotní stav ovlivňuje proces učení a chování u konkrétního dítěte. Kategorie sociálního znevýhodnění pak zahrnuje jak jasně dané kategorie (dítě s nařízenou ústavní výchovou, azylant), tak kategorie proměnlivé, posuzované případ od případu (za sociálně znevýhodněného se bude považovat např. žák pocházející z prostředí, kde se mu nedostává potřebné podpory k řádnému průběhu vzdělávání, včetně spolupráce zákonných zástupců se školou).

Je zásadně na uvážení zákonného zástupce žáka (nebo zletilého žáka), zda žák školské poradenské zařízení navštíví a podrobí se diagnostice speciálních vzdělávacích potřeb. Nebude ojedinělé (a mělo by jít i o součást práce poradenských pracovníků ve škole), že sama škola rozpozná závažnější příčiny školních neúspěchů či jiných problémů dítěte a návštěvu školského poradenského zařízení v konkrétním případě doporučí. Konečné rozhodnutí v této věci však náleží zákonnému zástupci či samotnému žákovi a poradenské zařízení nemůže tuto službu bez informovaného souhlasu poskytnout. Výjimkou by mohly být pouze ty krajní a závažné situace, kdy by pasivita zákonných zástupců byla hrubě proti zájmu dítěte – v takovém případě je namíste uvědomit orgán sociálně-právní ochrany dětí, v jehož možnostech je (vedle dalšího) i uložit rodičům návštěvu školského poradenského zařízení jako povinnost.

Jsou-li jednou speciální vzdělávací potřeby dítěte diagnostikovány, je ovšem povinností zákonného zástupce školy o této skutečnosti informovat. Platí to alespoň, pokud jde o zdravotní postižení nebo znevýhodnění (ust. § 22 ve spojení s ust. § 28 školského zákona). Na dalším uvážení zákonných zástupců či zletilého žáka pak bude, využijí-li v konkrétním případě zvláštních práv či nástrojů, které školský zákon nabízí. Z konstatování speciálních vzdělávacích potřeb nevyplývají pro žáka žádné zvláštní povinnosti.

PŘÍKLAD

Na doporučení výchovného poradce navštívili rodiče se svou dcerou Evou, žákyní páté třídy, pedagogicko-psychologickou poradnu, která diagnostikovala zdravotní znevýhodnění. Výsledky vyšetření předali škole a na schůzce s výchovným poradcem

probrali možnosti podpory a způsobů vzdělávání (diskutovalo se i o individuálním vzdělávacím plánu). Protože však Eva neměla se studiem zvláštní obtíže a rodiče počítali i se zajištěním mimoškolní podpory, nebylo nakonec využito žádného „formálního“ opatření.

S přechodem na druhý stupeň a zvyšujícími se studijními nároky bylo třeba věnovat Evě více pozornosti. Rodiče se s výchovným poradcem sešli znovu a byla dohodnuta některá opatření organizačního charakteru (např. navýšení časového limitu při písemné práci). Vzhledem k tomu, že ve třídě byla i jiná žákyně se zdravotním znevýhodněním a byl zde integrován i zdravotně postižený žák, začala škola zvažovat zřízení funkce asistenta pedagoga.

Možnosti nadstandardní podpory závisí na kategorii speciálních vzdělávacích potřeb. Všichni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na zvláštní přístup a péči při vzdělávání. Nejširší míra podpory, a tedy nejširší škála podpůrných nástrojů podle školského zákona náleží žákům se zdravotním postižením.

Všem žákům se speciálními vzdělávacími potřebami je zaručeno právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní, a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení. Jedná se vlastně o zdůraznění obecně platné zásady vzdělávání, podle které je třeba zohledňovat individuální vzdělávací potřeby každého dítěte [§ 2 odst. 1 písm. b) školského zákona]. Promítnutím uvedených práv do praxe může být např. zařazení zvláštního předmětu speciálně pedagogické péče do upraveného školního vzdělávacího programu, snížení počtu dětí ve třídě, individuální konzultace ze strany pedagogických pracovníků školy, podpora v podobě přítomnosti asistenta apod. Všichni žáci mají také právo, aby k povaze jejich znevýhodnění či postižení bylo přihlédnuto při hodnocení. Neznamená to, že by žáci se speciálními vzdělávacími potřebami nemuseli pro úspěšné vzdělávání dosahovat cílů (očekávaných výstupů) stanovených vzdělávacími programy, žák však nebude sankcionován za horší vyjadřovací schopnosti, delší dobu potřebnou pro přípravu odpovědi, nebude mu ke škodě, že mu byly vytvořeny zvláštní podmínky při ověřování vědomostí (samostatná místnost) apod. Zohledněním při hodnocení může být i to, že se žák namísto klasifikace hodnotí slovně.

Zřetelným nástrojem podpory žáků se speciálními vzdělávacími potřebami je vzdělávání podle **individuálního vzdělávacího plánu**. Individuální vzdělávací plán může ředitel školy povolit pouze s písemným doporučením školského poradenského zařízení, a to vždy na žádost zákonného zástupce nebo zletilého žáka (nemůže tedy rozhodnout pouze z vlastního podnětu). Na povolení takového vzdělávání není ze strany žáka právní nárok, a záleží proto na uvážení ředitele školy, zda bude tento způsob vzdělávání považovat v případě daného žáka za opodstatněný a žádoucí (vycházet samozřejmě

bude z doporučení školského poradenského zařízení, ale i z vyjádření třídního učitele, výchovného poradce, dosavadního průběhu vzdělávání žáka, jeho studijních výsledků apod.). Ředitel školy rozhoduje ve správním řízení a případné zamítnutí žádosti musí být náležitě odůvodněno. Současně platí, že rozhodnutí je přezkoumatelné na základě opravných prostředků.

Obsahové náležitosti individuálního vzdělávacího plánu a bližší podrobnosti jeho vydání i provádění upravuje § 6 vyhlášky č. 73/2005 Sb. Plán musí vycházet ze školního vzdělávacího programu dané školy, stanoví však organizační a pedagogické odlišnosti co do rozvržení učiva, způsobu hodnocení, konání zkoušek, rozsahu učebních pomůcek a učebnic, individuální pomoci ze strany pedagogických pracovníků školy apod. Vzhledem k tomu, že zajišťuje speciální vzdělávací potřeby žáka zjištěné školským poradenským zařízením, vychází z jeho doporučení. Respektuje však i doporučení odborného lékaře a přihlíží k vyjádření zákonného zástupce i samotného žáka.

Zvláštním prostředkem podpory při vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami je také zřízení funkce **asistenta pedagoga**. Asistent pedagoga je pedagogickým pracovníkem ve smyslu zákona o pedagogických pracovnících, který může být zřízen ve třídě, ve které se vzdělává alespoň jeden žák se speciálními vzdělávacími potřebami. Není však určen výlučně pro tohoto žáka (jako „osobní asistent“), ale pro všechny žáky třídy, kterým pomáhá při výuce a při přípravě na výuku. Je oporou též pedagogickým pracovníkům školy, kterým pomáhá při výchovné a vzdělávací činnosti a při komunikaci se žáky a zákonnými zástupci. Určitou výjimkou může být nezbytná pomoc žákům s těžkým zdravotním postižením při sebeobsluze a při akcích pořádaných školou mimo místo poskytování vzdělávání. V tomto případě jeho úloha přesahuje čistě výchovně-vzdělávací rámec.

Další katalog práv náleží již výlučně **žákům se zdravotním postižením**. S účinností školského zákona byla zavedena jednotná vzdělávací soustava, která nerozlišuje mezi „běžným“ a „speciálním“ školstvím. Žáci se zdravotním postižením jsou přednostně vzděláváni v běžné škole (formou individuální či skupinové integrace), a pouze neumožňuje-li to jejich zdravotní stav, resp. je-li to vzhledem k jejich zdravotnímu stavu nejvhodnější, vzdělávají se ve škole samostatně zřízené pro žáky se zdravotním postižením. Ani tyto školy se však z právního hlediska neliší od škol běžných – odlišnost tkívá právě v jejich zaměření na žáky se zdravotním postižením, čemuž jsou uzpůsobeny personální, organizační, materiální a jiné podmínky.

Žáci se zdravotním postižením se tedy mohou vzdělávat:

- a) **formou individuální integrace**, tj. v běžné škole nebo v případech hodných zvláštního zřetele ve škole samostatně zřízené pro žáky s jiným druhem zdravotního postižení (např. žák hluchoslepy je individuálně integrován v základní škole pro žáky se zrakovým postižením),